

Metoděj Habáň
Etika a hodnocení
(Filosofická revue 2, 1930, s. 51-54)

Srovnáme-li výsledky v bádání o morálních hodnotách, jak k nim dospěla pozitivní etika, s výsledky věčné etiky, objeví se rozdíl do nekonečna.

Výsledky pozitivní etiky. [Handbuch der Philosophie 9. Lieferung: Ethik der Neuzeit; Krejčí, Pozitivní etika.] Morální zásady jsou produktem vývoje, a to buď podle zákonů lidského a společenského dění jako celku, nebo podle zákonů individuálního psychického života. Obojí je jen metodou a přivádí k základní pozici „vědecké etiky“: Platnost a pravdivost etických norem se dají uvést na fluktuaci dění a vývoje a tím pozbývají duševního charakteru. Každá psychologická etika zůstává naturalismem v uvedeném slova smyslu. Čím více se stanoví zákony vývoje, tím více narážíme na nezlomnou „nutnost“. Pod vlivem nutnosti běžící postup a proud vývoje přináší své produkty a to jsou různé komplikace společenského a duševního života, mezi nimiž i morální hodnoty.

Původ morálních hodnot byl zařazen do postupu, souvislosti a závislosti vývoje organického života, takže morálka ve svém základě není nic jiného než vyvinutý projev přirozených životních popudů a instinktů, zkrátka je to výplod vývoje.

Tyto všeobecné věty pozitivní etika se snaží odůvodnit a dále rozvinout.

Biologické účelné pochody přecházejí znenáhla do světa morálních zážitků. Morální hodnota se zakládá původně na příjemnosti a nepříjemnosti, na sklonech k něčemu jako prospěšnému a k jinému jako škodlivému organismu. Nutnost života dává vznik takovým popudům, a pudí lidský život až do krajního vývoje, takže instinktivní činnost se stává znáhlá sebevědomou. Tak např. sociologické jsou již mezi zvířaty jako nejmocnější pudy za sebezáchovou. Boj o život je vyvíjí a uskutečňuje; je to okolnost, která působí, že city sebezáchovy vystupují vždy silněji, až konečně vychovaný pud dostává vlastnosti vědomí. Postupem v dění a povstávání se znamená znenáhla vývoj morálky.

Morálka udávající „co má být“, ve svých prvních elementech souvisí s tím „co je“. Tato souvislost se vyjadřuje formulemi a tím nabývá rázu stálosti a skutečné povahy. Pozitivní etika tak ponořila morální život do mateřského lůna, tj. do vývoje, do vývojových energií kosmické jednotky, a ty jsou základními liniemi všeho vědomí, i morálního.

Touha po blahu má i v pozitivní a vývojové etice svou roli. Základním stavem všeho vývoje je *organický stav věci*.

Z něho vycházejí instinkty a popudy k příjemnému a k tomu, co může prospět a přivést k tomuto stavu. Utilitaristický princip je tedy „*maximum*“ lidského citění blaha a to se má uskutečnit. Pro život znamená tato touha po maximu, přizpůsobit se vnějším životním podmínkám. Tyto síly nejsou mařeny po skončení každého individuálního života, zachovávají se a sdělují se dalším generacím vyvinuty, takže to, co dnes člověk považuje za morální požadavek, ve skutečnosti je to jen reflexivní činnost zděděného vědomí a přirozeným postupem vychovávaného pudu.

To je morální svědomí podle pozitivní etiky. Tím, že stanovila původ etických snah v člověku, vysvětlila svým způsobem jejich cíl a jejich povahu, tedy filosoficky vyjádřeno stanovila příčiny etických hodnot. Původ značí účinnou příčinu (*causa finalis*), povaha značí vlastní ráz věci (*causa formalis et materialis*).

Výsledky „absolutní etiky“. [Viz M. Habáň, Psychologický základ morálky, Filosofická revue 1, 1929, č. 2-3.] Postup je opačný než v pozitivní etice. Na prvním místě se klade cíl, finální příčina etiky, neboť ta je *nejzřejmější* v psychickém dění a životě. Mezi etickými hodnotami cíl života znamená objasnění etických hodnot, neboť podle cíle se dá

odvodit vlastní povaha věci, která má přijít ke svému cíli. Postup k určení etických hodnot se začíná tedy tím, co je nejzřejmějšího, totiž ze snahy a sklonu k cíli, k blaženosti. Morální vědomí a vědomí povinnosti je životním proudem, nemůže být vlivem výchovy a strachu. Je to sebevědomý a dobrovolný sklon k cíli, vrcholný zjev lidské psychologie mezi těmi nesmírnými sklony a pudy, kterými oplývá lidská psychologie. Sklon k poznanému cíli, který se představuje poznáním člověku jako nutný k jeho blahu, dostává nový ráz, totiž morální ráz povinnosti. Při tom zůstává svoboda lidské vůle jít k tomu neb onomu cíli, poněvadž člověk svým poznáním nepronikne vždy (z různých, často zaviněných důvodů) až k nejpřesnějšímu určení pravého cíle. Z toho plyne možnost provinit se proti své životní povinnosti: jít k pravému blahu. Dospíváme tedy k absolutním hodnotám morálním a to vysvítá ještě zřetelněji, když se určí, že vlastním, člověku přiměřeným cílem je Bůh, k němuž musí spět člověk svou vlastní činností, tj. poznáním a z něho plynoucí láskou. Sklon k blahu je zjištěn experimentním pozorováním; eudaimonický princip je výsledkem indukce, tedy vědecky zjištěn. Odůvodnění povinnosti strachem nebo citem nevysvětluje „raison d'être“ etických hodnot.

Tato filosofická cesta k objasnění morální povinnosti „co má být“, je zřejmě každému bezprostředně i bez filosofického postupu. Každý nosí v sobě, ve svém nitru přirozenou schopnost dávat přednost tomu, co je morálně dobrého, před tím, co je morálně zlého. Vědomí povinnosti je něčím *bezprostředním*, souvisejícím s intuitivní schopností rozumu chápat věci, rozumět tedy prvním morálním principům: „Bonum est faciendum“. Morální poznání toho, co má být, čili toho, co je správné, bývá podporováno vlastním nitrem, na němž nejprve člověk musí aplikovat morální hodnoty, a dospívá tak k praktické jistotě, jak správně jednat v každém jednotlivém případě. Poměr člověka k cíli, k blahu je *poměr možnosti dosíci ho*, a to vlastním zaměstnáním, kontemplací. – To jsou výsledky dosavadního postupu.

Chceme-li hodnotit výsledky etických poznatků, shledáme, že postup „vědecké etiky“ je nevědecký, kdežto metafyzická etika nestaví své teorie na nedokázaných předpokladech, nýbrž na experienci psychických fakt.

Původ etických hodnot je vražen do postupu vývoje organického života. Ve svém embryu etické hodnoty jsou projev přirozených pudů a instinktů. Zde je zásadní předpoklad pozitivní etiky, jako by věc svou povahou vznešenější mohla vzniknout z nedostatečné příčiny. Vládne světem zákon „dostatečné příčiny“, tj. každá věc ke svému vzniku vyžaduje odpovídající podmínky a příčinu, bez nichž je nemyslitelná. (Nemůže vyjít z rukou nezkušeného řemeslníka nádherná umělecká věc, poněvadž pouhý tesař není dostatečnou příčinou vzniku velkolepé umělecké věci.) Z tohoto zákona plyne nemožnost vzniku velké, dokonalé věci z nedostatečných příčin a podmínek, v nichž nejsou nikterak obsaženy možnosti takovou věc provést. (Vymyká se možnosti zvířete, aby si zdokonalilo stavbu svého doupěte.) Na podkladě principu nutnosti dostatečné příčiny se může položit další rovněž evidentní věc: že totiž nikdo a nic nemůže provést něco, co se naprosto nesrovnává s jeho potenci, s jeho mocnostmi. (Potentia est proportio ad actum.)

Pozorujeme-li povahu instinktů a popudů tak, jak je možno psychologicky zjistit, nalezneme první část našeho zákona, že totiž svou povahou neobsahují možnost vyvinout se ve vyšší proud duševního života, v němž se objevují etické hodnoty.

Je třeba nazírat na psychologii tak, jak je, a nikoliv jak toho právě potřebujeme. Tento přeskok činí pozitivní etika.

Instinkt, popud vychází ze životní činnosti a povzbuzuje a vede živočicha k vykonávání vždy tímž způsobem něčeho, co mu slouží k sebezáchově, nebo k zachování druhu. (Vlaštovka např. pod vlivem instinktu staví hnízdo, poněvadž to směřuje k zachování mláďat.) *Význačným rázem instinktu je, že činnost z něho vycházející se děje stále tímž způsobem.* (Vlaštovka za mnohá staletí se neodchýlila ani na vlas od způsobu

stavění hnízda, nevymyslela zlepšení, zjednodušení nebo dokonce umělecké zdobení svého hnízda.)

Tato totální schopnost určuje živočichu vždy jedinou věc, ačkoliv, pozorujeme-li to rozumem, shledáme v této totální determinaci účelnou činnost dokazující *rozumného pořadatele* ne u živočicha, nýbrž Boha.

Tato determinovaná instinktivní činnost nenese v sobě možnost vyvinout se v rozvážné jednání rozumové, poněvadž mu odporuje. Jako se nemůže kámen oživit, nebo uzpůsobit tak, aby viděl, poněvadž to není v jeho potencialitě, tak rovněž instinktivní činnost nemůže přejít do rozumové, jíž odporuje. Rozumová činnost není slepá, není determinována k jediné věci, naopak její potencialita se odnáší k neomezenému, vše se může stát poznaným, pomocí rozumové činnosti, zvláště její intuitivní schopnosti je schopen člověk mnoho nového vynalézt, zlepšit jednoduchý způsob jednání, mění své stavby atd.

„Nezlomná nutnost“ určení k jednomu, jak se jeví u instinktivní činnosti, úplně odporuje rozumové a svobodné lidské činnosti. To, co si odporuje, nikdy nevzniká jedno z druhého, proto vývoj rozumové a volní činnosti z instinktivní je nemyslitelný. Jako závěr zůstává jistota jiného původu etických hodnot, poněvadž jejich obsah se shoduje s vyššími schopnostmi lidského života, s rozumem a vůlí, tedy jsou ze vznešeného řádu, jak bylo ukázáno.

Příjemnost a nepříjemnost je dvojího druhu, jak bylo zdůrazněno, a člověk jasně postřehuje *rozdíl* a často *rozpor* mezi tím, co je biologicky příjemným, a mezi tím, co je shodné s morální správností a zálibou, s morálním vědomím.

Srovnání výsledků těchto dvou etik nás přivádí k vysvětlení, jakou důležitost má v etických hodnotách rozumová činnost. Je vlastním lidským zaměstnáním a tedy v ní spočívá blaho. Aristoteles postavil kontemplativní činnost jako cíl vši jiné činnosti. K dokonalé kontemplaci pravdy je nutným prostředkem tělesná bezvadnost; pro tuto zas jsou pořádaný všechny prostředky k udržování života. Kontemplativní život vyžaduje klid od vášnivých názorů; ten se zjednáva kázněním a vedením pomocí ctností, a to obzvláště pomocí rozumnosti (*prudentia*). Celý krásný ctnostný život je jen prostředkem ke kontemplaci pravdy, která je tedy vrcholným lidským zaměstnáním, hledaným pro sebe samu, nejen jako něco užitečného.

Je nutno doplnit dosavadní postup v určování cíle a blaženosti a tedy finální příčiny v etice. Není každá kontempace pravdy tím vrcholným, blaženým zaměstnáním.

Rozum chápající první principy pro jejich samozřejmost, se zabývá již kontemplací, ale je to kontempace pravdy počáteční, velmi univerzální, je počátkem, nikoli koncem lidské snahy. [Sv. Tomáš, *Summa contra gentiles*, 1. III. c. 37.] Proto jiný předmět kontempace může uspokojit a oblažit úplně.

Jiný druh kontempace pravdy je ve vědách. Pravda vysvítá z věcí tím, že poznává rozum zákony a síly atd., ale zase není tam vše, co si přineslo úplně, konečné oblažení a zadostiučinění, poněvadž tato kontempace se zabývá nejnižšími věcmi, hmotnými předměty.

Je-li blaženost v činnosti, povaha lidské blaženosti tolik vyžaduje, aby to byla nejvznešenější a nejlepší činnost, jíž je člověk schopen. Činnost je krásná a vznešená podle předmětu, jímž se obírá (krásný neb nepříjemný pohled vzniká z krásného neb nepříjemného předmětu). Povaha činnosti je určena předmětem. Kontemplativní činnost je vlastní a nejvyšší činností lidskou, ale její konečné zdokonalení závisí na předmětu, jímž se obírá. Úplná blaženost může nastat, až se bude obírat nejdokonalejším předmětem; pak bude nejkrásnější a nejdokonalejší činností. Takovým nekonečně dokonalým předmětem je jedině Bůh, jsoucno samo, Zdroj všeho, První Příčina, obsahující nejvyšším způsobem vše, co je dokonalé, krásné a vznešené.

Kontempace Boha je tedy matematicky téměř vyvedena, jako nejvyšší lidská činnost, v níž jediné *spočívá lidská blaženost*.

Život konkrétní je plný zmatku a nepokoje, provázený bolem a zklamáním, plný bouří vášní a citů, s takovou pestrostí jej nalézáme a boj o tento život působí celou tu tragickou dobu trvání a historii lidstva. Přes to všechno je to právě tento život konkrétní s celou svou romantičností, který směřuje k cíli, k blaženosti. Když je mu dán tak vysoký cíl, člověk má dospět k Bohu, stát se Bohem poznáním a z něho plynoucí láskou, pak má celý konkrétní život své směrnice, své jisté cesty, nesmí zůstat chaotický a mlhavý, s celou svou pestrostí a romantičností směřuje k Bohu. Odtud plyne vysvětlení nesmírného hladu lidských srdcí, citlivých a lkajících. Z kontempace Boha rozum dostává světlo a možnost řídit celý pestrý, romantický, konkrétní život.